

Martin Lings (Ebubekir Siraceddin), *Tasavvuf Nedir?* Çev.: Veysel Sezigen,
Vural Yayıncılık, İstanbul, 2007, 256 sayfa

Tasavvuf çok geniş tanımlara, açıklamalara ve yollara sahip, kendisine has disiplini ve belli yöntemleri olan bir ilim dalıdır. Dini ilimlerin arasında meşruiyetini kazandıktan sonra zaman içerisinde tasavvufun ne olduğu hususunda pek çok tanım yapılmış, bilhassa İslâm düşünce tarihi ve İslâm tasavvufu ile ilgilenen mütefekkirler, tasavvufun tanımı ve mahiyeti üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu düşünürlerden biri de Martin Lings'tir ve düşünürün ifadesiyle "*Tasavvuf Nedir*" kitabı bir ihtiyaca binaen yazılmıştır. Buna göre Batı dünyasında sûfilğin ne olduğu hususundaki sorular çoğalmış, insanların tasavvufun mahiyetine ilişkin merakı artmış ve düşünür bu ihtiyacı karşılamak adına söz konusu eseri kaleme almıştır.

"*Tasavvuf Nedir*" kitabı önsöz, on bir bölüm ve dua kısımlarından oluşmaktadır. Bu bölümlerden her biri tasavvufun farklı bir yönüne işaret etmekte ve her bölümde farklı bir konu işlenmektedir. Söz konusu bölümleri şöyle sıralamak mümkündür; "*Sûfîzmin Özgünlüğü, Tasavvufun Evrenselliği, Kitap, Elçi, Kalp, Doktrin, Yöntem, Sûfîzmin Hususiliği, Asırlar Boyunca Tasavvuf, Tasavvufun Tabiatı ve Menşei, Bediüzzaman'ın Mektubat'ından 29. Mektup ve Dua.*"

Yazar önsöz kısmında yukarıda da belirtildiği üzere kitabı yazma amacına değinmekte, ardından kitabın birinci bölümü olan *Sûfîzmin Özgünlüğü* kısmına geçiş yapmaktadır. Yazarın bu bölüme Endülüslü büyük sûfi Muhyiddin Arabî'nin "Ey Rabbim, beni senin sonsuz vahdet deryana daldır" duası ile başlaması dikkat çekicidir. Nitekim bu bölümde Lings, kendine özgü bir tasavvuf tanımı yaparken derya kelimesi üzerinde durur ve yazar bu çerçevede sembolik bir anlatımla klasik tanımdan farklı olarak yeni bir tasavvuf tanımı ortaya koyar. Buna göre tasavvuf, med-cezir dalgalarından birine dalma ve bu cezir dalgası ile birlikte dalganın ezeli ve ebedî kaynağına geri çekilme sanatı, disiplini ve ilmidir (s. 9). Bu tanımın devamında eserde nefis kavramı üzerinde durulur ve nefsin ölümsüz olduğu fakat fani dünyada bedeninin ölümüne kadar, nefsin bedene hapsediği ifade edilir. Burada sûfinin, nefsi henüz ölmeden cezir dalgalarına açılarak öldürdüğü ve bunun da bilinç ile alakalı olduğu izah edilir. Bu bağlamda derya, cezir, nefis ve bilinç kavramları arasındaki irtibat ele alınır (s. 12). Ayrıca nefis kelimesinin fidan kavramı üzerinden sembolik bir anlatımla izah edilmesi dikkat çekicidir. Buna göre nefisler fidanlara benzetilir, hepsinin

kökü aynı kaynağa dayanır. Fakat yalnızca bu kaynaktan beslenenler soylu bir ağaca dönüşebilir. Ling'e göre, söz konusu kaynaktan beslenenler Hinduların da ifade ettiği gibi "hayatta iken kurtuluşa ermiş olanlardır" ve bu kimseler de bizzat sûfilerdir. Zira sûfi, beşerî ve ilâhi olmak üzere iki bilinç merkezine sahiptir ve bu bilinç merkezleri onun varlığın bilincine sahip olduğunu gösterir (s. 13). Yazar son olarak bu bölümü neden sûfizmin özgünlüğü şeklinde başlıklandığını anlatır. Bu bağlamda özgünlüğü ilham, vahiy ve ruh terimleri ile açıklar ve bu doğrultuda "sûfizmin özgünlüğünü" temellendirmiş olur (s. 15-17).

Tasavvufun Evrenselliği şeklinde isimlendirilen ikinci bölüme gelinecek olursa, yazar burada "kutsal sanat bağlamında tasavvuf anlayışından" söz eder (s. 20). Yazarın bu ifade doğrultusunda sanat, tasavvuf ve velâyet kavramları arasında kurduğu ilişki bir hayli ilginçtir. Buna göre yazar durumu şöyle ifade eder; İslâm doktrininde kemâl, cemâl (güzellik) ve celâl (heybet) niteliklerinin bir araya gelmesidir. Tasavvuf ise, pek çok sûfinin ifade ettiği şekilde söz konusu ilâhi niteliklerle donanmıştır. Nitekim bazı tarikatların giriş ritüelinde özel bir giysinin yer alması da bu anlayışla alakalıdır. Lings kutsal sanat kavramını ise, kendisinde kutsiyetin ve cemâlin billurlaştığı şey olarak tarif etmektedir. Dolayısıyla yazara göre, hem kutsal sanat olarak nitelendirilen İslâm sanatında, hem de bir velinin kutsal bir abide gibi vücut bulmasında ilâhi tezahürler söz konusudur. Bu ilâhi tezahür, ilâhi bir lütuftur ve nefsin ulaşabileceği en yüce mertebe olarak nitelenir (s. 21). Yazar bu bölümde son olarak evrensellik kavramından söz eder ve evrenselliği büyük evrensellik ve küçük evrensellik olmak üzere ikiye ayırır. Büyük evrensellikte tüm mistik düşüncelerin aynı seviyede olduğunu ve hepsinin hakikate ulaştığını söyler. Fakat tasavvuf küçük evrensellik alanına dâhil olur ve özgünlüğü de bu yönde ortaya çıkar. Tasavvufun küçük evrensellik olarak nitelendirilen alanda var olması ise, vahiy doktrini ile ilişkilidir ve bu ilişki tasavvuf düşüncesinin özgün olmasını sağlar (s. 27-29).

Kitap olarak isimlendirilen üçüncü bölümde yazar sembolik anlatımı kullanmaya devam eder. Bu bölümün merkezinde 'fenâ' kavramı yer alır. Fenâ, sûfilerin lügatinde büyük önemi haiz olan ve bilhassa her türlü manevi yoğunlaşmanın özünü teşkil eden bir kavramdır (s. 32). Ayrıca kitapta, Kur'an'da geçen bazı ayetler zikredilerek dünya hayatının geçici olduğu ve her şeyin sonunda Allah'a döneceği hususu üzerinde durulmuş ve bu ayetler tasavvuftaki 'fenâ' kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Bu kısımda

dikkat çeken nokta yazarın insanları avâm ve havâs olmak üzere ikiye ayırmasıdır. Ayrıca yazar, manevi hiyerarşi bakımından üç ana katman olduğunu, en üst kamanda sûfilerin, alt katmanda muayyen bir kararda olmakla beraber imanlarına tasavvufun kokusu sinmiş olanların, en alt katmanda ise zâhiri çoğunluğun yer aldığını ifade eder (s. 41).

Elçi olarak isimlendirilen dördüncü bölümde yazar, İslâm düşüncesindeki Hz. Muhammed algısından ve onun hakikatle bütünleşen yaşantısından söz eder. Yazarın bu yaşantıyı Resûl, Melek ve Ruh kavramlarının beşerî bir tecessümü olarak tanımlaması dikkate şayandır (s. 43). Hz. Peygamber'in hakikatle özdeşleşen yaşantısı ve ashabına din ve dünya işlerinde rehber olması bağlamında, tasavvufta yer alan sâlik, şeyh, mürid kavramlarını ele alır. Bazı tarikat müntesiplerinin şeyhe intisabından söz eder. Ayrıca yazar, Hz. Peygamber'e Akabe'de yapılan biatin, sûfilerin tarikata girişte yerine getirmeleri gereken biat uygulamasına referans olduğunu ifade eder (s. 56-57).

Martin Lings, *Kalp* olarak adlandırdığı beşinci bölümde, öncelikle sûfi kelimesinin anlamları, ardından tasavvufun öznel anlamda neyi ifade ettiği problemi üzerinde durur (s. 61-63). Ayrıca yazar, sûfi kavramı bağlamında fakr kelimesini ele alır ve fakr ile kulluk arasında ayrılmaz bir bağ olduğunu iddia eder. Bu ilişkiyi çeşitli Kur'an ayetlerini referans alarak açıklayan yazar, sûfilerin birbirlerine "fakirullah" şeklindeki hitabından söz eder (s. 64). Ayrıca yazara göre tasavvuf, esasında -öznel anlamda- kalp uyanıklığından başka bir şey değildir (s. 65). Dolayısıyla sûfi de kalbi daima uyanık olan ve varlığın bilincinde olan kimse demektir. Ayrıca Lings bu kısımda, beden ve kalp arasında bir kıyaslama yapar ve şöyle der: "beden kendi var oluş düzleminde yatay bir ilişkiye sahiptir, oysa kalp için varlığın bilincinde dikey bir ilişki söz konusudur. Dolayısıyla dikey bir yapıya sahip olan kalp, tüm seviyelerin merkezini aşır Yararıya ulaşabilir" (s. 66). Son olarak yazar bir yöntem olarak tasavvuftan bahseder ve sûfinin tarikata intisap ederken kabul etmesi gereken bazı doktrinleri ele alır. Bu doktrinler nefis, fenâ, zikir, yâkinin amelleri ve kalp olarak sıralanabilir. Yazar söz konusu kavramları çeşitli sembolik anlatımlar ile izah ederek bu bölüme son verir (s. 70-86).

Doktrin olarak isimlendirilen altıncı bölümde yazar, her doktrin zihinle alakalı olduğunu söyler ve bu bağlamda tüm hakikatlerin sentezi olarak Allah ismini ele alır (s. 87). Bunun yanında doktrin temel amacını, zihni aşmak ve zihin sınırını geçmek için harekete geçmek olarak ifade eder.

Bu bağlamda yazar, ilâhi isimlerden sonra sûfi doktrini üzerinde durur ve her mistik doktrininin aynı kabilden olup zihni aşmak amacıyla olduğunu söyler (s. 94-95).

Yedinci bölüme gelinecek olursa burada Lings, tasavvufun yöntemi üzerinde durup, bu bağlamda çeşitli tasavvufi istilahların manasını izah eder. Yazar tasavvufun yöntemini kulun yapması gereken farz ibadetler ile kulun kendi rızasıyla yaptığı nafil ibadetler üzerinden ele alır. Tasavvufun yöntemsel olarak aslında kulun iradi ve icbari olarak yerine getirdiği ibadetlere dayandığını söyler (s. 103). Bu bağlamda yazar, sûfizmin asıl vechesi sayılan bazı kavramları ibadetlerle olan irtibatları doğrultusunda ele alır. Örneğin, kabz (daralma, sıkılma) ile bast (genişleme) kavramlarını oruç ibadeti ile ilişkilendirir (s. 117-118). Buna göre halvet kabz'ı teşkil eden temel unsurdur ve halvet kavramının bast'ı ise celvet kavramıdır. Lings, celvetin açık örneğinin ise tarikatlarda toplu vird ve zikirler okumada kendisini gösterdiğini söyler (s. 119-124). Son fasılda ise sûfizmin özüne değinir ve bu özü "korku (mehafet), sevgi (muhabbet) ve bilgi (mârifet) olmak üzere üç kelimedede toplar. Akabinde bu üç kelimenin mana ve işaretlerini detaylandırarak bu bölüme son verir (s. 125-129).

Sûfizmin Hususiliği olarak isimlendirilen sekizinci bölümde ise yazar, tasavvufun kapsamlılığını ve sûfizmin hakikatini ortaya koymaya çalışır. Martin Lings, bu kısımda özetle tasavvufu "merkezi, yüceltilmiş, derin ve gizemli" olarak tanımlar. Burada yazar tasavvufu "amansız, titiz, gayret gerektiren, güçlü, tehlikeli, ulaşılması zor ve zorunlu olan" şeklinde tarif ederken, bu yönlerin tasavvufun kapsamlılığına işaret ettiğini söyler (s. 131). Ayrıca tasavvufun zâhiriliği dışladığına dair iddialara cevap verir (s. 132-133). Bunun devamında yukarı ifade edildiği gibi yazar, tasavvufun kapsamlılığına işaret eden yönleri detaylandırır ve sûfi, nefis, şehadet, zâhir, bâtin kavramlarına da değinerek söz konusu hususları açıklar (s. 134- 142).

Asırlar Boyunca Tasavvuf şeklinde isimlendirilen dokuzuncu bölümde, adından da anlaşıldığı üzere tasavvuf tarihine ve tasavvufun süreç içerisinde geçirdiği düşünsel evrelere değinilmektedir. Lings, Hz. Peygamber döneminden başlayarak, sahabe ve tabiîn döneminden tasavvufi yaşantıya dair aktarımlarda bulunur. Daha sonra tasavvufun fikri gelişim seyrini bazı önemli isimler üzerinden ele alır. Bunları sırasıyla şöyle zikretmek mümkündür; "Hasan el-Basrî, Râbia el-Adeviyye, Cüneyd-i Bağdâdî, Serî es-Sekatî, Ebu Yezid el-Bistâmî, Hallâc-ı Mansûr, Gazâlî, Abdulkâdir Geylânî, Muhyiddin ibn Arâbî ve Şeyh ed-Darkavî". Yazar her

bir şahsın özelinde bazı tasavvuf ıstılahlarına değinir. Tasavvuf düşüncesinin öncü şahısları niteliğinde olan söz konusu isimlerin, birbirleriyle irtibatlarını da kısaca ele alarak ilgili bölüme son verir (s. 143-184).

Onuncu bölümde Lings, *Tasavvufun Tabiatı ve Menşei* konusunu ele alır. Düşünür ilk olarak İslâm düşüncesinin zahir ve bâtn olmak üzere ikiye ayrıldığını ve bâtni düşüncenin tasavvufun tabiatına uygun olduğunu söyler. Bu bâtni manalara, ebrâr ve mukarrebun olarak nitelenen kimselerin, yani hakikatte tam sûfi olanların erişebildiğini ve bunun tasavvufun özü olduğunu belirtir. Ayrıca yazar, bâtnî düşüncüyü bir hatırlatıcı mesabesinde gördüğünden, bu düşüncüyü zıkr kavramı ile ilişkilendirir (s. 185-186). Lings, hakikati zâhir ve bâtn yönleriyle ele aldığı gibi, kulluk ve yakınlık şeklinde manevi bir ayrıma da işaret eder (s. 189). Bu yakınlığın izafi ve mutlak olarak gerçekleşebileceğini ifade eden düşünür, velâyetin de bu iki vecheye işaret ettiğini belirtir (s. 190-192). Tasavvuf yolunun en asli vechelerinden birinin inziva olduğunu ifade eden yazar, inzivanın zıkr ile ilişkili olduğunu ve aralarında ayrılmaz bir bağ olduğunu söyler (s. 193). Ayrıca yazarın tasavvufun vechelerinin, bilhassa inziva ve zıkrin, İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren var olduğunu iddia etmesi ve bu iddiayı Hz. Peygamber'in yaşantısıyla temellendirmesi dikkat çekicidir.

Bunun haricinde yazar, tasavvufun tabiatı gereği zahiri olandan bâtni olana, yani küçük cihattan büyük cihada meylettığını söyler (s. 198). Fenâ, bekâ, aşk, şehadet kavramları da bu bölümde izahı yapılan meseleler arasında yer alır. Son olarak sûfilere karşı gösterilen düşmanca tavırlara cevap mahiyetinde bir açıklama yapılır. Lings'e göre sûfiler yukarıdan gelen etkilere itaat ederek, aşağıdan gelenlere karşı kayıtsız kalmış ve hak-bâtl arasında furkânî bir misyonu temsil etmişlerdir. Bunun yanında sûfiler daima, "çağ acaba kendisine itaat edilmeyi hak ediyor mu?" yaklaşımında bulunarak hakikati koruma çabasında olmuşlardır (s.216). Martin Lings sûfilerin İslâm dünyasında modernizme karşı direnişin son kalesi olduğunu ifade ederek, ilgili bölüme bu iddia ile son verir (s. 216).

Martin Lings, on birinci bölümde Bediüzzaman'ın *Mektubat* eserinden tarikat ve tasavvuf düşüncesi ile alakalı kısımlardan iktibaslarla bulunur. Burada tarikatı Bediüzzaman'ın nazarıyla ele alır. *Mektubat*'ın 29. *Mektubu* Telvihat-ı Tis'â olarak isimlendirilmiş ve velâyet yolları hakkında dokuz telvih ele alınmıştır. Birinci telvih, tarikat nedir sorusunu açıklar. İkinci telvih seyr-i sülûk'un miftahları olan ilâhi zıkr ve tefekkür, üçüncü telvih ise

velâyetin hüccet-i risalet, tarikatın ise burhan-ı şariat olma hususlarıyla alakalıdır. Dördüncü telvihte, tarikatın afaki ve enfüsi meşrepleri ele alınır. Beşinci telvih "vahdet-i vücud" ve "vahdet-i şühud" bahisleri ile alakalıdır. Altıncı telvihte velâyet yollarının esaslarına değinilir. Burada söz konusu yollar; Sünnet-i seniyye'ye ittiba etmek, ihlas ve hizmetlerin bedelini dünyadan beklememektir. Yedinci telvih şariat, tarikat/hakikat, sünnet-i seniyye/ahkam-ı şariat'ın haricinde tarikat düşüncesinin imkânı ve bir kısım zatların ümmet nazarındaki konumu olmak üzere toplam dört nükteden oluşur. Her bir nükte tarikat ve velâyetin farklı vechelerine işaret edilir. Sekizinci telvih, tasavvufta şatahât olarak nitelendirilen düşüncelerle alakalıdır. Burada Bediüzzaman şatahât yerine, varta kavramını kullanır ve bunun üzerinden sûfilerin hataya düştükleri konuları beyan eder. Dokuzuncu telvihte ise tarikatın semerâtından ve faydalarından söz edilir. Fakat eserin hacmini aşacağından burada yalnızca dokuz tanesi zikredilmiştir (s. 217-254). Martin Lings eserine yine Bediüzzaman'dan iktibas ettiği iki sayfalık dua bölümüyle son verir.

Martin Lings'in *Tasavvuf Nedir* kitabı hakkında genel bir değerlendirme yapılacak olursa kısaca şöyle ifade edilebilir. Eserde tasavvuf düşüncesinin mahiyeti problemi üzerinde durulduğu ve eserin daha ziyade tasavvufun ne olduğunu ortaya koyma çabasıyla ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda kitapta söz konusu problemi çözümlmek için, klasik dönem tasavvuf kitaplarından farklı olarak sembolik bir anlatım tarzı benimsenmiştir. Yazar kitabında, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde geçen ayetleri detaylı bir şekilde ele alarak bilhassa ayetlerde kullanılan imgesel ifadeler üzerinde durmaktadır.

Yazarın sembolik ve temsili bir üslup kullanarak özgünlüğü yakaladığı söylenebilir. Fakat bununla beraber kitabın çok akıcı bir dili yoktur. Bu durum tercümeden kaynaklı bir sorun olarak da görülebilir. Ayrıca eserde muğlak bir anlatımın var olduğu da söylenebilir. Bunun haricinde eserde ele alınan konular sistematik bir tarzla ve bütüncül bir yaklaşımla aktarılmamıştır. Örneğin *sûfizm*in özgünlüğü olarak isimlendirilen birinci bölümde tasavvufun tanımı üzerinde durulurken, *sûfizm*in hususiliği bölümünde de aynı problemin ele alındığı görülür. Bu türden geçişlere eser içerisinde sıklıkla rastlanabilir. Okuyucu açısından bu durum eserdeki sistematik anlatımı ve konu bütünlüğünü bozacak niteliktedir.

Bunun haricinde kitapta güçlü bir özgünlüğün ve özgür bir bakış açısının var olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim yazar semboller ve

imgeler üzerinden tasavvuf düşüncesine ve sûfi kavramına ilişkin alışlageldik tanımların haricinde tanımlar yapmıştır. Bilhassa velâyet kavramına ilişkin ileri sürdüğü görüşler ve velâyetin farklı disiplin alanlarındaki kavramlarla ilişkilendirilmesi bu niteliktedir. Sonuç olarak denilebilir ki; yazarın veya çevirmenin anlatım tarzından kaynaklı bazı eksiklikler olsa da *Tasavvuf Nedir* kitabı, tasavvuf sahasındaki araştırmacıların mutlaka edinmesi ve tasavvuf araştırmalarında faydalanması gereken, derin anlatımlı, farklı yaklaşım ve iddialar öne süren, tasavvuf ıstılahları arasındaki ilişkiyi net bir şekilde ortaya koyan, kısa fakat zengin içeriğe sahip bir eserdir.

 Atike Çiçek

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tasavvuf Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi